

ОЦІНЮВАННЯ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

Товстоган В.С.

кандидат педагогічних наук, доцент
Херсонський державний університет

В статті аналізуються педагогічні умови формування мотиваційної складової професійно-трудового навчання учнів з психофізичними вадами розвитку на основі вивчення досвіду роботи допоміжних шкіл та результатів проведеного експерименту.

В статті аналізуються педагогічні умови формування мотиваційної складової професійно-трудового навчання учнів з психофізичними вадами розвитку на основі вивчення досвіду роботи допоміжних шкіл та результатів проведеного експерименту.

In the article authors determine theoretical pre-conditions of necessity of research of cognitivnykh styles for the children of senior preschool age with heavy violations to broadcasting and ground the psikhologo-pedagogichn terms of their forming.

Ключові слова: мотивація, процес формування, якісні характеристики, компетентність, професійно-трудове навчання, розмово відсталі учні.

Ключевые слова: мотивация, процесс формирования, качественные показатели, компетентность, профессионально-трудоое обучение, учащиеся со стойким нарушением познавательной сферы.

Key words: mentally retarded pupils, motivation, the levels of formation, qualitative characteristics, professional-laborer training, kids with low mental abilities.

Сучасні соціально-економічні реформи в суспільстві зумовлюють постановку нових цілей, а отже, і завдань освіти й виховання. Перспективним завданням національної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

Новий етап у розвитку середньої освіти пов'язаний з упровадженням компетентнісного підходу. Втілення його відобразилось у перебудові змісту та організації навчально-виховного процесу сучасної школи. Результатом цієї новації мають стати не тільки міцні знання, уміння, навички школярів, але й сформовані ціннісні ставлення до отриманих знань, розвиток особистості учня відповідно до його можливостей, потреб, задатків і здібностей, здатність самостійно оволодівати новими знаннями тощо.

Таким чином, компетентнісна освіта зорієнтована на практичні результати, на досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань та вмінь учнів. У контексті окреслених завдань змінюються й підходи до організації навчально-виховного процесу, до оцінювання результатів навчальних досягнень школярів.

З огляду на зазначене в психолого-педагогічних дослідженнях виокремився напрям наукових пошуків, пов'язаний з обґрунтуванням компетентнісного підходу в освіті. Його реалізація в освітньому просторі, на думку науковців (В.Болотова, В.Серікова, І.Зімньої, А.Маркової, О.Овчарук, О.Пометун, О.Савченко, І.Єрмакова, А.Хуторського та ін.), сприятиме формуванню мобільної, інформованої, критично і творчо мислячої, більш мотивованої до навчання й самонавчання, розвитку й саморозвитку молоді людини.

На підставі міжнародних та національних досліджень в Україні виокремлено п'ять ключових компетентностей: уміння вчитися, соціально-трудова, здоров'язбережувальна, загальнокультурна (комунікативна) та інформаційна.

З позиції компетентнісного підходу основним результатом діяльності педагогічних колективів шкіл стає формування компетентнісного випусника, здатного використовувати отримані знання в реальному житті, витримувати конкуренцію на ринку праці (Є.Павлютенков, А.Хуторський, Т.Каткова, В.Нечипоренко, О.Познякова та ін).

Важливою ключовою компетентністю, якою має оволодіти в процесі навчання учень допоміжної школи, є професійно-трудова компетентність. Її складовими згідно нормативних документів вважаються такі: готовність робити свідомий вибір, оволодіння етикою громадянських стосунків, функціональна грамотність; уміння організувати власну трудову та підприємницьку діяльність, оцінювати власні професійні можливості, здатність співвідносити їх з потребами ринку праці, вміннями та навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю,

самооцінки та ін.

Аналіз катamnестичних та статистичних даних щодо працевлаштування учнів допоміжних шкіл (шкіл-інтернатів) (в містах Дніпропетровськ, Кіровоград, Миколаїв, Херсон) показав, що від 50 до 90% випускників шкіл продовжують навчання в професійно технічних училищах.

За статистичними даними МОНМС України (В.В.Супрун) вітчизняні професійно технічні училища (в яких згідно катamnестичних даних після закінчення допоміжної школи продовжують навчання від 50 до 90% випускників цих шкіл) в 2009 – 2010 навчальному році роботою, згідно договорів із підприємствами, забезпечено було 84% випускників. Через півроку виявилось, що в їхньому штаті залишилися лише 62% учнів. Як показує та ж статистика, протягом наступних трьох років ця цифра (утримання випускників ПТУ на роботі) знижується до 25-30%. Головною причиною плинності кадрів називається незацікавленість працедавців у працевлаштуванні молодих фахівців через їх не достатній досвід роботи.

Причиною низького рівня готовності учнів допоміжних шкіл (шкіл-інтернатів) до індивідуальної професійно-трудої діяльності є як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До суб'єктивних причин, на думку вченого-дефектолога В.І.Бондаря, слід віднести недостатню ефективність організації професійно-трудої навчання, його вузьку спеціалізацію, порушення реалізації взаємозв'язку суспільно корисної продуктивної праці, позакласних виховних заходів, гурткової роботи трудового спрямування з професійно-трудої навчанням, міжпредметних зв'язків, обмежене використання активних методів, форм і засобів навчання в навчальному процесі.

В концепції "Спеціальна освіта осіб з фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки і перспективу" (1996) зазначені також такі як порушення зв'язку навчання з сучасним виробництвом, незадовільне матеріально-технічне оснащення шкільних майстерень, недостатнє наочно-методичне забезпечення тощо. Все це ускладнює реалізацію кінцевої мети навчання в допоміжній школі – соціально-трудої адаптацію й інтеграцію випускників у суспільство.

Наслідком низької професійно-трудої компетентності учнів цих шкіл є не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні причини, які знайшли відображення в дисертаційних та наукових публікаціях багатьох учених (В.І.Бондар, А.М.Висоцька, В.Ю.Карвяліс, І.В.Куценко, С.Ю.Конопляста, Б.І.Пінський, В.М.Синьов, О.П.Хохліна та ін.).

Оцінювання професійно-трудої компетентності розумово відсталих школярів ми здійснюємо за рівнями сформованості змістового, процесуального (операційно-організаційного) та мотиваційного компонентів – основних складових навчальної діяльності.

Про вади формування мотиваційної складової професійно-трудої компетентності вихованців цих шкіл свідчать результати дослідження рівня сформованості життєвих орієнтацій в основних сферах життєдіяльності, проведене І.В.Татьянчиковою [4, с.5-17]. Ученим з'ясовано, що тільки третина розумово відсталих учнів 8-9 класів мають уявлення про своє майбутнє (32.3%); 33% учнів будують нереальні професійні плани, оскільки обирають професії невідповідні власним пізнавальним можливостям (банкір, директор фірми, магазину, водій, учитель тощо). Близько 50% випускників допоміжних шкіл у подальшому змінюють обрану професію, мотивуючи це матеріальними чинниками, скороченням на роботі, отриманою під час навчання вузькою спеціалізацією або складністю працевлаштування після закінчення професійно технічного училища за спеціальністю тощо.

Важливим напрямком у сучасному освітньому процесі є особистісно орієнтований підхід, оскільки він сприяє формуванню мотиваційних складових навчальної діяльності - таких як відповідальність учня за результат навчання, прагнення закріплювати надбання у навчальній діяльності, свідоме ставлення до праці тощо. Тобто наслідком його впровадження є формування відповідних якостей особистості.

Загальновідомо, що ефективність трудового навчання залежить від певних педагогічних умов, зокрема, від методів цього навчання. Проте не менш важливе значення мають особисті якості учнів для трудового навчання, зокрема, ставлення учнів до праці, майбутньої професійної діяльності [1, с.3].

Вивчення психологічної літератури свідчить, що в учнів масової школи успіхи в навчанні взагалі, і в трудовому особливо, залежать від їх ставлення до цього процесу [2, с.15]. Якщо в учнів сформовані пізнавальні інтереси, вони прагнуть до оволодіння знаннями, ставляться до навчання, як до суспільно значимої діяльності, за яку вони несуть відповідальність перед школою і батьками,— створюються умови, за яких знання стають переконаннями. Якщо ж учень навчається тільки примусово і не бачить суспільного сенсу в своїй навчальній діяльності, його знання виявляються формальними і поверховими. Водночас виявлено, що ставлення учнів до навчання формується в процесі самого навчання і залежить від цілого ряду умов [3, с.336-348].

Оскільки психічний розвиток розумово відсталих учнів відбувається за тими самими закономірностями, що й у нормальних дітей (Л.С.Виготський), можна вважати, що успішне навчання в допоміжній школі також залежить і від ставлення учнів до цього процесу.

У поданому нижче матеріалі нами висвітлюється те, як учні V, VIII і IX класів допоміжної школи ставляться

до професійно-трудового навчання, а також розглядаються деякі умови, від яких це залежить.

Вибір класів був зумовлений тим, що в п'ятих класах професійно-трудове навчання тільки розпочинається, тому тут можна простежити генезис ставлення, а у випускних класах воно вже має бути сформованим. Порівнюючи ставлення учнів цих класів до трудового навчання, можна виявити динаміку його формування.

Вивчаючи ставлення, ми розглядаємо його як внутрішній вибірковий зв'язок суб'єкта (тобто учня) з об'єктом—трудовою діяльністю. Це ставлення характеризується такими параметрами: усвідомленістю, емоційною забарвленістю, сталістю (стійкістю) та дієвістю (активністю).

Кожний із параметрів може виступати в своїй негативній або позитивній якості (усвідомлене — неусвідомлене, позитивне— негативне або байдуже, активне — пасивне). Проте показником сформованості ставлення є його сталість. Якщо воно сформоване, то воно стійке, незалежно від якості. Воно може бути негативно стійким, позитивно стійким або байдужим, але стійким. Стійкість виявляється у збереженні ставлення при зміні умов діяльності.

Вивчаючи ставлення до трудового навчання, ми за критерій його стійкості і осмисленості вважали прагнення випускників працювати за тією професією, якої вони набули в школі.

У процесі формування ставлення вирішальну роль відіграє індивідуальний досвід людини, в основі якого лежить засвоєння суспільного досвіду. Отже, ставлення розвивається і визначається тією активністю, яка зумовлює засвоєння цього досвіду.

У розумово відсталих ступінь самостійності в засвоєнні суспільного досвіду мінімальний. Засвоєння відбувається лише тоді, коли спеціально організовано навчально-виховний процес. Ефективність цього засвоєння залежить від доцільності методів і прийомів навчання, врахування особливостей психічного розвитку учнів допоміжної школи (Л.С.Виготський, Вл.І.Бондар, А.А.Корнієнко, В.М.Синьов та ін.).

Вивчення трудового навчання в допоміжних школах та спеціально організованої виробничої практики показало, що позитивне ставлення учнів до трудового навчання формується поступово. На початку цього навчання воно носить безпосередній характер, учнів приваблює процес праці безвідносно до його результатів. Так, виявлено, що ставлення учнів п'ятих класів спрямоване на зміст діяльності: трудові операції, дії. Це ставлення виступає зовні позитивним при недостатній осмисленості процесу трудового навчання і його результатів. У цей період ставлення характеризується нестійкістю. Поступово, під впливом ефективно організованої системи трудового навчання ставлення учнів набуває опосередкованого характеру, яке в своєму розвитку зазнає якісних змін, що виявляється в зростанні активності та стійкості. Зовнішня позитивність завдяки осмисленості трудового процесу і його результату переходить у справді позитивне ставлення. Ставлення більшості старшокласників уже значною мірою спрямоване на кінцевий результат діяльності — особисту зацікавленість в одержанні конкретної спеціальності.

Проте факти свідчать, що стійке позитивне ставлення до трудового навчання, до набутої професії формується не за будь-яких умов навчання.

З'ясовано, що значна кількість (близько 50%) випускників цих шкіл (шкіл-інтернатів) не працює за одержаною в школі спеціальністю, а міняє її на іншу в найближчі роки після закінчення школи. Значна частина випускників набуває іншої спеціальності, що потребує додаткових затрат часу, коштів і негативно позначається на формуванні особистості розумово відсталого підлітка.

Наведений факт свідчить про недостатню сформованість позитивного і стійкого ставлення до запропонованої професії випускників допоміжних шкіл, про те, що саме питання формування таких якостей особистості розумово відсталих учнів ще не стало предметом особливої уваги педагогічних працівників цих шкіл.

Щоб виявити причини негативного ставлення до професійно-трудового навчання, було проведено констатуючий експеримент в чотирьох допоміжних школах (школах-інтернатах) міст Херсона, Миколаєва і Кіровограда. Серед об'єктивних умов, які впливають на формування ставлення аномальних учнів до трудового навчання, було виділено профорієнтаційну роботу і вузьку спеціалізацію навчання на базі загальної трудової підготовки.

Для перевірки правильності цього ми з'ясували, як ставляться до обраної професії учні в зазначених допоміжних школах (школах-інтернатах), де професійно-трудове навчання проводиться однаковими методами, але по-різному організовується трудова підготовка на його заключному етапі.

В одних школах (м.Херсон допоміжна школа №1, м.Кіровоград допоміжна школа №1 школа-інтернат №6) вироблена чітка система професійної орієнтації учнів з вивченням та урахуванням можливостей кожного з них оволодіти певною спеціальністю. Виробнича практика учнів цих шкіл проходить на постійно закріплених за ними виробничих об'єктах.

В інших школах (м.Херсон допоміжна школа №2, м.Миколаїв школа-інтернат №6) немає чіткої організації профорієнтаційної роботи і виробничої практики. Вони не мають постійних базових виробничих об'єктів, які б відповідали впровадженню у школі профілям трудового навчання. Учні цих шкіл не мають змоги удосконалювати

набуті в шкільних майстернях знання і навички, трудова підготовка і практика проводиться в шкільній майстерні. З виробництвом ці учні ознайомлюються лише під час екскурсій. Здобуті таким способом знання не стають їхнім надбанням і не впливають на їхнє ставлення до праці.

Добре організовано виробничу практику в допоміжній школі №1 м.Херсона. Її базовими об'єктами є такі: майстерня по ремонту взуття, швейна фабрика «Більшовичка», меблева фабрика.

Навчання учнів на заключному етапі ґрунтується на виробничій основі. Учні дев'ятого класу при міському Центрі освіти молоді поглиблено опановують професії швеї, столяра, яким вони навчалися до цього часу в шкільних майстернях. Крім того за бажанням школярів та їхніх батьків пропонується Центром інші спеціальності за додатковий кошт.

Школярів поетапно ознайомлюють з виробництвом і різними професіями. Так, виробничій практиці передують конкретна організаційно-підготовча робота. На початку навчального року до школи приходять представники виробництва, ПТУ, які розповідають учням про свої підприємства, організації, їх структуру, продукцію, яку вони випускають, а також про різні професії. Учні інколи працюють за заявками підприємств під керівництвом учителя праці (допоміжна школа №1 м.Херсон), під час виробничої практики закріплюють знання й уміння зі слюсарної та картонажної справи (допоміжна школа №1 м.Кіровоград), столярної, швейної та взуттєвої справи (допоміжна школа №1 м.Херсон).

Працівники виробництва, які відвідують учні, добре ознайомлені з психологічними особливостями розумово відсталих дітей: стереотипність діяльності, зниження вищих форм пізнавальної діяльності, обмеженість уваги, сприймання тощо, і керуються ними під час спілкування чи оцінюванні учнівських робіт. Враховуючи наочно-практичний характер мислення учнів, учителі праці часто застосовують такі прийоми, як бесіди і зустрічі з робітниками, інженерно-технічними працівниками як у школі, так і безпосередньо на підприємстві. Ці бесіди і зустрічі супроводжуються демонструванням різного обладнання, верстатів, робочих місць і трудових операцій. Усі учні в період виробничої практики ознайомлюються з різноманітними операціями, працюючи на різних робочих місцях під безпосереднім керівництвом учителя та кваліфікованих робітників. У цей час вивчаються можливості учнів щодо оволодіння тією чи іншою спеціальністю. Профорієнтаційна робота проводиться таким чином, щоб зацікавленість учня певною спеціальністю збігалася з його психофізичними можливостями.

По закінченні практики учні складають кваліфікаційний екзамен на виробництві (чи з запрошенням до школи представників підприємств, майстрів ПТУ тощо) з тієї спеціальності, яка виявилася для них найбільш доступною і з якої вони спеціалізувалися протягом навчання у школі.

Щоб порівняти, як ставляться до трудового навчання учні шкіл з різною системою організації виробничої практики та профорієнтаційної роботи, нами було проведене спеціальне дослідження. Для цього проводились спостереження на заняттях у шкільних майстернях, на виробництві, бесіди з учнями і вчителями, пропонувався написання творів учнів на теми: «Моя майбутня професія» і «Ким я хочу бути» з подальшим їх аналізом, вивчався катамнез випускників за останні три роки.

Результати дослідження свідчать, що, працюючи на виробництві, учні мають можливість ознайомитися з різноманітними спеціальностями з обраної професії. Крім того, вчитель праці має змогу всебічно вивчити самих учнів.

Участь школярів у виготовленні матеріальних цінностей значно підвищує їх інтерес до професійного навчання, формує стійке позитивне ставлення до обраної професії, сприяє виробленню певних трудових навичок і активному усвідомленню знань. Цьому ж сприяють і постійне спілкування з робітниками виробництва, бесіди з ними, спостереження за їх роботою.

Характерно, що майже всі старшокласники шкіл, в яких добре організовано виробниче навчання, виявляють бажання працювати на підприємстві, де проходять виробничу практику, а значна частина восьмикласників прагне продовжити навчання в IX класі, щоб вдосконалити навички набутої професії. Вони вже розуміють значення цих навичок. Отже, можна говорити про осмислене, позитивне ставлення до трудового навчання і праці.

Складання кваліфікаційних екзаменів у присутності представників підприємств, майстрів ПТУ, де учні можуть продовжити подальше навчання — усе це стимулює значну частину учнів до свідомого оволодіння трудовими й професійними навичками.

Порівняння та аналіз творів, бесіди з учнями різних шкіл свідчать про те, що в школах з чіткою, систематичною організацією профорієнтаційної роботи майже в 75% учнів сформовано стійке ставлення до запропонованого профілю навчання як до своєї майбутньої професії. В інших школах воно виявляється менше, ніж у 50% учнів. Дані експерименту показують, що належно організоване навчання в шкільних майстернях, вмотивована, продумана суспільно корисна робота в школі, пов'язана з професійною діяльністю, організація виробничої практики, яка передбачає вивчення на виробництві можливостей учнів щодо опанування певною професією, урахування їх у профорієнтаційній роботі, залучення до неї шкільного психолога та лікаря, ґрунтовна

загальна трудова підготовка учнів,— важливі умови формування стійкого, осмисленого, позитивного ставлення учнів допоміжної школи до трудового навчання та праці.

Таким чином, спеціальне виділення в якості мети професійно-трудового навчання процесу формування мотиваційного компонента пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів (як складової їх професійно-трудової компетентності) і застосування для її досягнення системи педагогічних засобів показало можливість покращення розумової активності та емоційно-позитивного ставлення учнів до процесу пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корниенко А. А. Психологические особенности формирования у учащихся вспомогательной школы положительного отношения к производительному труду: Автореф. дис. ...канд.психол.наук. —18с.
2. Мясищев В.М.Некоторые вопросы психологии отношений человека.— “Ученые записки ЛГУ”, 1956. —156с.
3. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. —К.: “МП Леся” , 2010. —779с.
- 4.Татьянчикова І.В.Особливості формування життєвих орієнтацій в учнів допоміжної школи: Автореф. дис. канд. пед. наук. —20с.